

Tré ársins 2014

Lerkið í Lundinum

Tréð sem Skógræktarfélag Íslands hefur valið sem Tré ársins árið 2014 er evrópulerki í Arnarholti í Stafholtstungum í Borgarfirði. Sigurður Þórðarson, sýslumaður í Mýra- og Borgarfjarðarsýslu, lét gróðursetja það árið 1909. Tréð var mælt þann 14. september 2014 og reyndist 15,2 m hátt og ummál þess 2 m í 60 cm hæð. Tréð stendur í brattri brekku, sem veit móti suðvestri undir Arnarholtsklettum, nyrst í lundi margra trjáa, sem gróðursett voru á sama tíma, þar á meðal eru síberíulerki, ilmreynir og birki. Norðan við þessa gróðursetningu eru yngri tré, mest rauðgreni.

2. mynd. Skilti sem markar Tré ársins 2014 afhjúpað við hátíðlega athöfn þann 14. september 2014. Mynd: Ragnhildur Freysteinsdóttir

Arnarholt í Stafholtstungum

Arnarholt í Stafholtstungum er landnámsjörð. Í Landnámu segir að Þorbjörn, sonur Arnbjarnar Óleifssonar langháls, hafi numið Stafholtstungu milli Norðurár og Þverár og býið í Arnarholti. Jörðin hefur við landnám náð yfir Miðtungu og vestasta hluta Syðstungu. Í dag eru um fimmtán bæir á þessu svæði og jörðin Arnarholt hefur dregist mikið saman, í um 330 ha. Talið er að búskapur hafi haldist á jörðinni alla tíð frá landnámi. Í manntalinu sem tekið var 1703 bjuggu ellefu manns í Arnarholti og íbúafjöldi var á bilinu 10 til 15 manns allt til þess að sýslumaður Mýra- og Borgarfjarðarsýslu settist að í Arnarholti 1879, en það var Guðmundur Pálsson frá Borg. Þá fjölgaði íbúum nokkuð. Guðmundur Pálsson lést 1887 og tók þá við staðnum Sigurður Þórðarson sýslumaður.

Sigurður Þórðarson var fæddur 24. desember 1856 á Litla-Hrauni við Eyrarbakka. Hann var sonur hjónanna Þórðar Guðmundssonar, sýslumanns í Árnassýslu og Jóhönnu Andreu Knudsen. Sigurður ólst upp með foreldrum sínum, gekk í Lærðaskólann, lauk stúdentsprófi 1876 og embættisprófi í lögum

frá Kaupmannahafnarháskóla 1885. Sigurður var sýslumaður í Mýra- og Borgarfjarðarsýslu í tæp 30 ár eða til 1914 er hann fékk lausn frá störfum sökum lasleika. Eftir það vann Sigurður meðal annars sem lögfræðiráðunautur hjá Landsbankanum. Þegar Sigurður varð sýslumaður keypti hann jörðina Arnarholt og bjó þar myndarbúi þótt það hafi aldrei verið stórbú. Krafðist sýslumaður þess af mönnum sínum að vel væri um allt gengið og vel farið með allar skepnur. Sigurður sýslumaður varð riddari af dannebrog árið 1911 en dannebrogsorðunni má líkja við fálkaorðuna íslensku. Sigurður þótti gott yfirvald og hann mun hafa verið góður lagamaður og gott til hans að leita í vandamálum⁵.

Hjörtur Snorrason keypti jörðina af Sigurði árið 1915. Hjörtur var skólastjóri á Hvanneyri og alþingismaður. Hann bjó í Arnarholti frá 1915 til dauðadags árið 1925. Ragnheiður Torfadóttir eiginkona hans bjó þar áfram eftir lát hans til 1935. Guðmundur Guðbjartsson, sem ættaður var frá Jafnaskarði, bjó í Arnarholti frá 1935. Hann fórst í flugslysi 1951 og bjó Anna Kristjánsdóttir kona hans þar áfram til ársins

1964. Sævar Guðmundsson tók við búi af móður sinni árið 1964 og bjó með Sólveigu Guðmundsdóttur konu sinni til 1994. Arnarholt er ekki í ábúð en núverandi eigendur jarðarinnar hafa skipulagt frístundabyggð á henni. Hjónin Laufey B. Hannesdóttir og Gísli Karel Halldórsson hafa lögheimili í Arnarholti.

Gróðursetningin

Nú eru 105 ár síðan trén voru gróðursett. Þau komu líklegast úr gróðrarstöðinni við Rauðavatn í Reykjavík. Á starfsárum stöðvarinnar, 1901 til 1914, voru gerðar tilraunir með fjölda erlendra trjáplantna, s.s. síberíulerki, evrópulerki og fjallafuru². Trén hafa verið stungin upp úr beði sem smáplöntur og pakkað í striga með mosa við ræturnar til að halda að þeim raka. Nokkrar plöntur hafa verið hafðar í hverju búnti. Til Arnarholts hafa þær að öllum líkindum komið með skipi frá Reykjavík í Borgarnes. Ekki voru komnar brýr á árnar þannig að annað hvort voru þær fluttar á hestbaki eða á báti upp Hvítá og Norðurá í Arnarholt. Dyfa þurfti plöntubúntunum í læk öðru hvoru svo ekki þornaði á þeim. Þangað komnar þurftu þær sem fyrst að komast í jörð. Til er lýsing á framkvæmd gróðursetningarinnar eftir Einar Helgason, sem birtist í mánaðarritinu Frey í desember 1910: *Sigurður sýslumaður Þórðarson víggirti allstóran blett, sumarið 1909, skammt fyrir norðan túnið. Í þennan blett gróðursetti hann talsvert af trjám og bætti þar við í vor sem leið, svo nú eru þar nokkur hundruð trjáplöntur og bletturinn er á við aðra dagsláttu að stærð. Trén eru af ýmsum tegundum, reyniviður, birki, barrfellir og fjallafura. Plönturnar eru lífvænlegar, enda skortir þær ekki umhugsun og aðhlynningu.*³

Meira er vitað. Í Hlöðutúni, næsta bæ vestan við Arnarholt, bjó Brynjólfur Guðbrandsson. Anna dóttir hans, fædd 1906, var húsrú á Gilsbakka í Hvítársíðu þar sem höfundur þessarar greinar var í sveit. Hún sagði að faðir hennar hefði gróðursett trén í lundinum. Faðir Önnu var Brynjólfur Guðbrandsson, fæddur 18. september 1875 á Klafastöðum í Skilmannahreppi. Hann var lærður búfræðingur frá Bændaskólanum á Hvanneyri 1901 og bóndi í Hlöðutúni 1908 - 1959. Fyrsta árið í Hlöðutúni var hann jafnframt ráðsmaður í Arnarholti hjá Sigurði Þórðarsyni sýslumanni.

Árið 1905 kvæntist Brynjólfur Jónínu Guðrúnu Jónsdóttur frá Fossi í Grímsnesi. Brynjólfur og Jónína

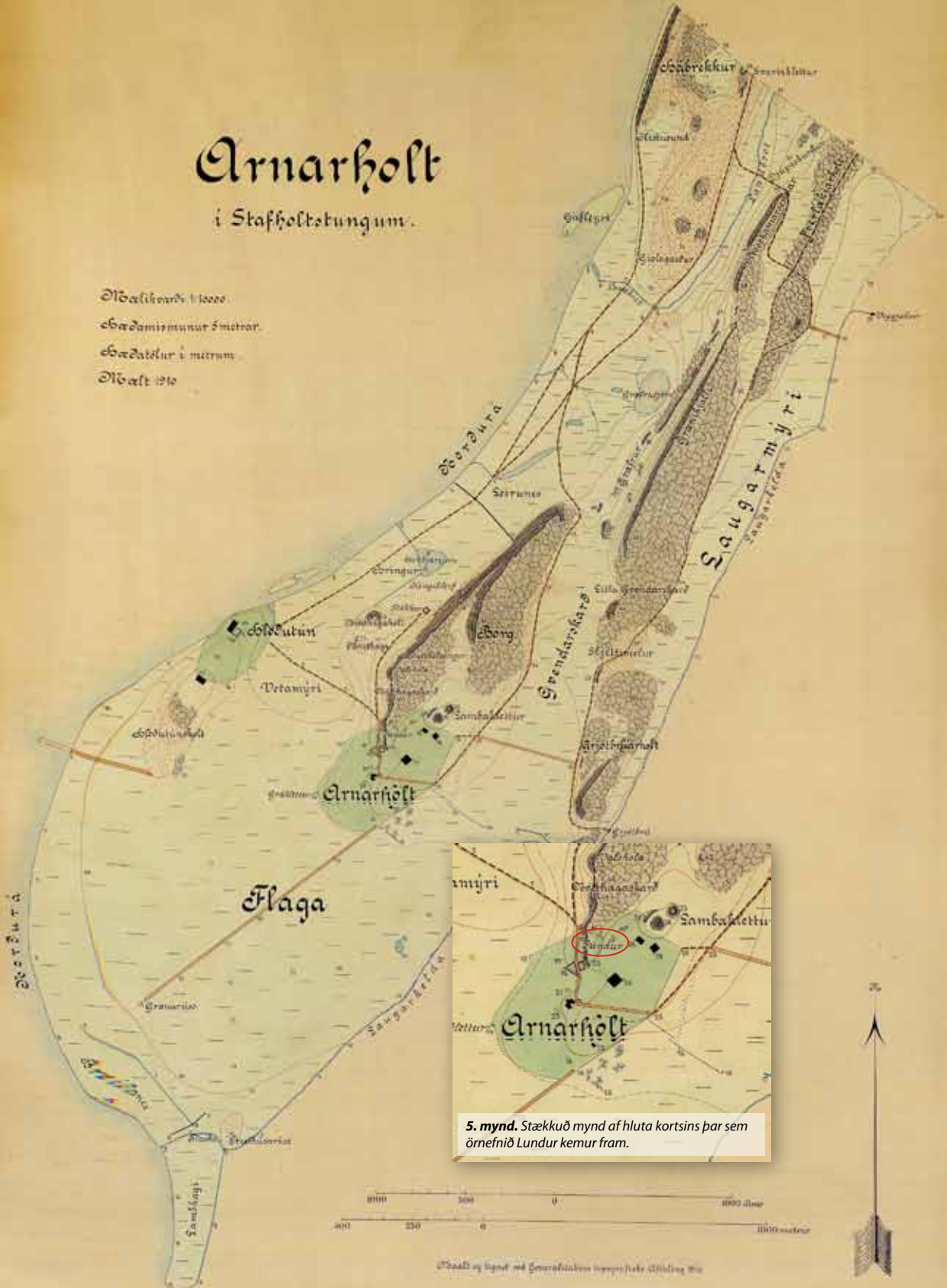
3. mynd. Brynjólfur Guðbrandsson (1875 – 1959), bóndi í Hlöðutúni og Jónína Guðrún Jónsdóttir (1875-1960). Mynd: úr einkasafni Brynjólfs Guðmundssonar

eignuðust sjö börn. Þau hjón keyptu Hlöðutúnshjörðina af Sigurði Þórðarsyni sýslumanni árið 1915. Auk bústarfa vann Brynjólfur mörg önnur störf. Hann sat í fyrstu fræðslunefnd Stafholtstungnahrepps, var kennari í Stafholtstungum, meðhjálpari og í sóknarnefnd Stafholtskirkju, var mörg ár í hreppsnefnd og skattanefnd og gegndi auk þess mörgum öðrum trúnaðarstörfum¹.

Á Hlöðutúnsholtinu var reistur barnaskóli og þinghús fyrir Stafholtstungnahrepp árið 1913 og var þar skólahald til 1953. Á búskaparárum Brynjólfs og Jónínu hvíldi alla tíð á heimilinu mikið álag sem fylgdi skólanum, vegna umsjónar og þrifa hússins. Eins dvöldu alla vetur á Hlöðutúnshöfðunum eins mörg börn og frekast var hægt að koma fyrir.

Eins og fram kom hér á undan var Brynjólfur lærður búfræðingur og hefur verið réttur maður í verkið að gróðursetja trjáplönturnar.

4. mynd. Arnarholt og Hlíðútún í Stafholtstungum, hæðarmunur 5 m, hæðarlínur í m. Mælt 1910.
 Mynd: Generalstabens topografiske Afdeling.

5. mynd. Stækkuð mynd af hluta kortsins þar sem örnefnið Lundur kemur fram.

Útdráttur af mynd með Sverrisfölsins höfnunarkort Ölfings 1910

6. mynd. Lundurinn í Arnarholti laust fyrir 1930. Mynd: Torfi Hjartarson

7. mynd. Tré ársins 2014 og Valsholuklettur til hægri.

Kort danskra landmælingamanna af Arnarholti Árið 1910 unnu danskir landmælingamenn við landmælingar í Stafholtstungum. Það er langt í frá eina verk þeirra hér á landi, því dönsku landmælingamennirnir unnu hér mikið afrek í því að gera nákvæmt landmælinganet og kortaútgáfu af Íslandi á árunum 1900 til 1940, en það er önnur saga. Kortið sem þeir teiknuðu af Arnarholti og Hlöðutúni hefur varðveist. Gróðursetningin er merkt inn á kortið með örnefniinu Lundur (með stórum staf). Hægt er að nálgast kortið á vef Landmælinga Íslands⁴.

Umhirða um trén til síðustu ára

Eins og fram kom í lýsingu Einars Helgasonar hér að framan var hugsað vel um trén í Lundinum. Hann var víggirtur sem merkir að gaddavír var notaður í girðinguna, en notkun á gaddavír hófst snemma á 20. öldinni. En mennirnir stjórna ekki veðrinu. Frostaveturinn 1918 fór illa með Lundinn og við höfum eftir Önnu Brynjólfsdóttur að mörg tré hafi drepist en komið upp af sömu rót. Af þeim trjám sem voru gróðursett í upphafi eru enn í Lundinum barrfellir, sem við nú köllum lerki, reyniviður og birki en ekkert bólar á fjallarunni.

Ábúendur í Arnarholti hugsuðu vel um Lundinn og hlúðu að trjánum. Haft er eftir Torfa Hjartarsyni, syni Hjartar og Ragnheiðar sem tóku við Arnarholti eftir Sigurð Þórðarson, að hann hafi gróðursett í Lundinn „í staðinn fyrir það sem drapst“. Ekki er vitað hvaða trjategundir. Ábúendur eftir Hjört og Ragnheiði, þau Guðmundur og Anna, Sævar og Sólveig, héldu ávallt við girðingunni kringum Lundinn en eftir að lausanga búfjár var ekki lengur viðhöfð í Arnarholti var girðingin fjarlægð. Trjánum í Lundinum hefur fækkað vegna þess að lerki hefur brotnað í snörpum vindum.

Nokkrar myndir eru til úr Lundinum frá fyrri tíð. Torfi Hjartarson frá Arnarholti, síðar tollstjóri, tók mynd af Lundinum laust fyrir 1930 (6. mynd). Á myndinni sjást lerkitré og maður stendur á milli trjáanna. Kletturinn í miðjunni og sá sem er fjarst heitir Valsholuklettur. Erfitt er að átta sig á hvort Tré ársins 2014 sést á myndinni en það gæti verið það sem ber hæst yfir Valsholukletti. Það stemmir nokkurn veginn við klettana sem sjást í bakgrunni á myndinni. Ekki er lengur hægt að taka mynd frá sama stað þannig að klettarnir sjáist vegna þess að tré byrgja útsýni. 7. mynd er tekin haustið 2014 og á henni sést Tré ársins 2014 og Valsholuklettur. Ljóst er hvað trén hafa vaxið mikið.

Hvers vegna?

Reynum að setja okkur í spor Sigurðar sýslumanns. Hvers vegna lagði hann út í að rækta skóg á Íslandi og hvers vegna hafði hann svona mikla trú á því að það væri hægt? Ástæður þess geta verið margar. Hann hefur kynnst skógum á námsárunum í Danmörku, mikil vakning var á Íslandi í upphafi aldarinnar að klæða landið skógi, sbr. einkunnarorð Ungmennahreyfingarinnar „Ræktun lýðs og lands“, fyrstu lögin um skógrækt eru frá 1907 og líklegt er að Sigurður hafi þekkt fólk sem ræktaði trjáplöntur og þannig haft kost á að fá tré til gróðursetningar.

Hver sem megin ástæðan hefur verið fyrir því að Sigurður lagði út í þetta fyrirtæki er ljóst að tilraunin heppnaðist, þótt það hafi tekið meira en 100 ár að henni væri veitt athygli. Nú stendur í Lundinum minnisvarði um að hugsjónir manna fyrir meira en öld gengu upp, Lundurinn er minnisvarði um að láta skal reyna á hugmyndir en ekki gefast upp.

Höfundur: LAUFÉY B. HANNESDÓTTIR

Heimildir

1. Brynjólfur Guðbrandsson bóndi að Hlöðutúni - minning. 1959. Morgunblaðið, 08.09.1959. Bls. 16.
2. C. E. Flensburg. 1906. Íslands Skovsag 1905. Tidsskrift for Skovvæsen Bd. XVIII, B., København.
3. Einar Helgason. 1910. Garðrækt í Borgarfirði. Freyr Mánaðarrit um landbúnað, þjóðhagsfræði og verzlun. VII. Nr. 12: 136-137.
4. Generalstabens topografiske Afdeling. 1910. Arnarholt í Stafholtstungum. Mælikvarði 1:1000. Hæðarmismunur 5 m, hæðarlínur í m. Mælt 1910. Generalstabens topografiske Afdeling. Af vefsíðu Landmælinga Íslands: http://atlas.lmi.is/islandskort-dana/b%C3%A6jartekningar/kortin_1200/B35L038.jpg.
5. Sigurður Þórðarson, sýslumaður. 1932. Morgunblaðið, 26.10.1932. Bls. 2.